

УДК 378:005.336.5

Ольга В. Черниш

Київський національний університет технологій та дизайну
**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РЕЙТИНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ ВНЗ**

Розглянуто методичні підходи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів на підставі базових показників їх діяльності з метою оптимізації управління. Принцип рейтингових оцінок полягає в отриманні і порівнянні оцінки діяльності об'єктів, розрахунок якої і є предметом численних розробок.

Ключові слова: *рейтингове оцінювання, рейтинг, конкурентоспроможність ВНЗ, методика рейтингової оцінки, критерії оцінки.*

Ольга В. Черныш

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РЕЙТИНГОВОЙ ОЦЕНКЕ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВУЗОВ**

Рассмотрены методические подходы рейтингового оценивания деятельности высших учебных заведений на основании базовых показателей их деятельности с целью оптимизации управления. Принцип рейтинговых оценок заключается в получении и сравнении оценки деятельности объектов, расчет которой и является предметом многочисленных разработок.

Ключевые слова: *рейтинговое оценивание, рейтинг, конкурентоспособность вузов, методика рейтинговой оценки, критерии оценки.*

Olga V. Chernysh

Kyiv National University of Technologies and Design
**METHODOLOGICAL APPROACHES FOR RATING ASSESSMENT OF
HIGHER EDUCATION ACTIVITIES**

In the article methodical approaches of rating assessment of activity of higher educational institutions are considered on the basis of basic indicators of their activity with the purpose of optimization of management. The principle of rating assessments is to obtain and a relatively integrated assessment of the activities of objects, the calculation of which is the subject of numerous developments.

Keywords: *rating estimation, rating, university competitiveness, rating methodology, evaluation criteria.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зміна нормативних вимог щодо освітньої та інших видів діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ), перехід до ринкових відносин у освітянській сфері, складна демографічна ситуація, що

відображається на щорічному скороченні кількості абітурієнтів і, як наслідок, студентів ВНЗ, призводять до посилення конкуренції на ринку освітніх послуг.

Кожний ВНЗ намагається бути кращим серед інших за якістю наданих освітніх послуг та максимально задовольнити потреби і запити споживачів, як на поточний момент, так і на майбутнє. В умовах мінливості зовнішнього середовища, обмеженості власної ресурсної бази ВНЗ змушені мобільно реагувати на зовнішні виклики та велику увагу приділяти питанням підвищення ефективності діяльності за рахунок адекватного та раціонального розташування пріоритетів і виявлення внутрішніх резервів.

Рейтингове оцінювання розвитку вищих навчальних закладів є невід'ємною складовою моніторингу ефективності освітнього процесу. Ця складова задовольняє попит споживачів ринку освітніх послуг та ринку праці щодо репутації вищого навчального закладу, стимулює змагальність, сприяє активізації участі цільових груп у формуванні сучасних вимог до рівня підготовки фахівців. Саме в університетах народжуються не тільки нові ідеї, засади духовного та економічного зростання держави, але й готується нове покоління компетентних професіоналів, які здатні реалізувати їх практично в умовах розбудови соціально орієнтованої економіки [1, с. 156].

Рейтинг вищого навчального закладу (ВНЗ) зазвичай розглядається як інструмент накопичення інформації про оцінку якості окремих програм, ефективність інноваційної та науково-дослідницької діяльності. Системи рейтингового оцінювання ВНЗ працюють у країнах Європейського союзу, Росії, США, Австралії, Китаї та ін. Система рейтингування ВНЗ постійно вдосконалюється. Рейтинги представляють об'єктивну, прозору та максимально повну інформацію про якість освітніх послуг, що надаються ВНЗ. Рейтингове оцінювання сприяє модернізації та гнучкості освітньої сфери; стимулює конкуренцію між ВНЗ; надає споживачам (абітурієнтам, студентам, роботодавцям, органам державної влади) адекватну порівнювальну інформацію про статус вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх публікацій з проблеми дослідження.

Проблемам ефективної організації діяльності вищих навчальних закладів присвячені дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких І. Грищенко, Й. Бескид, І. Каленюк, І. Князева, Е. Аткинсон, В. Сафонова, Л. Романкова, М. Гуревич, І. Єгоров, В. Щетінін та ін. В межах запропонованих авторами положень вироблено понятійно-категорійний апарат досліджень та основні принципи оцінювання ефективності роботи ВНЗ.

На сьогодні є значна кількість праць, у яких розглядаються різні аспекти рейтингового оцінювання діяльності ВНЗ. Питанням моделювання рейтингової оцінки присвячено дослідження В. Вітлінського, Н. Жигочької, Т. Оболенської, В. Марцина, О. Ленівської, В. Ямкового, О. Гринькевича, О. Сорочак та ін.; окремі аспекти проблеми розробки теоретико-методологічних засад аналізу забезпечення якості підготовки спеціалістів та вимог до їх професійної

підготовки в сучасних умовах розглянуто в працях В. Вікторова, Г. Єльнікової, Ю. Зінковського, О. Ляшенка, Є. Марченка, Н. Мельникової, Т. Семенюк, В. Супруна, М. Юсупова; у працях А. Анчишкіна, Л. Борисової, В. Гриценка, Л. Колеснікова, В. Турченко порушуються питання, пов'язані з використанням економіко-математичних методів для оцінювання ефективності діяльності навчальних закладів, потреби в спеціалістах та якості їх підготовки.

Проте на сьогодні це питання лишається в стані вирішення. У наукових колах тривають дискусії щодо того, за якими параметрами та критеріями варто оцінювати ефективність роботи ВНЗ.

Мета дослідження полягає в аналізі та узагальненні досвіду організації рейтингового оцінювання вітчизняних та зарубіжних вищих навчальних закладів, детальному розгляді методичних підходів їх формування.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В сучасних умовах функціонування вищі навчальні заклади (ВНЗ) здійснюють різні види діяльності: освітню, науково-дослідну, просвітницьку, інвестиційну, фінансово-економічну, інноваційну. У відповідності до цього важливим для ВНЗ є оперативність в управлінні, прийнятті рішень, адаптації організаційної системи до змін зовнішнього середовища, що в свою чергу актуалізує проведення регулярного моніторингу та оцінювання ефективності діяльності ВНЗ [2]. Якщо основними чинниками успішності будь-якої організації є фінансова стабільність, мобілізація та оптимізація внутрішніх резервів, розвиток персоналу (професійне зростання співробітників), то для освітнього закладу цей перелік доповнюється цілями росту якості навчання студентів, залучення абітурієнтів, необхідністю забезпечення всебічного оволодіння професією [3].

Всі зазначені умови зумовлюють необхідність організації в ВНЗ вискооефективної системи управління, що заснована на збалансованій системі показників ефективності, які адекватно відображають швидкість та напрям руху до цілей. Питання розробки теорії, методики та практики використання збалансованої системи показників для вимірювання ефективності діяльності в організаціях розглядалися в працях А. Гершуна, Р. Каплана, А.К. Клочкова, Б. Марра, Г.І. Мальцевої, Л.А. Малишевої, Д. Парментера, М.М. Панова та ін.

Рейтинг (англ. *rating*) – це числовий або порядковий показник успішності, який відображає важливість чи вплив певного об'єкта або явища. Рейтингування вузів – оцінка результатів діяльності ВНЗ із застосуванням рейтингових систем.

Якість надання освітніх послуг є домінуючою для визначення показників рейтингового оцінювання ефективності діяльності вищих навчальних закладів. За допомогою рейтингу можна визначити місце ВНЗ на світовому та вітчизняному ринку освітніх послуг. Зважаючи на це ВНЗ завжди прагнуть до підвищення академічної якості та репутації, які є необхідними для успішної підготовки фахівців до конкурентоспроможності на ринку праці.

Нині з'явилося чимало способів визначення рейтингу розвитку ВНЗ. Здебільшого це складні багаторівневі системи оцінювання ефективності діяльності ВНЗ, в яких рейтинг є числовим показником, що характеризує, зокрема, перевагу ВНЗ за конкретним видом діяльності. Методичну характеристику рейтингу визначають склад обраних ознак і правило обчислення інтегрального показника. Зауважимо, що рейтинг визначається не серед усіх ВНЗ одночасно, а серед споріднених: класичних університетів, політехнічних, машинобудівних, залізничних тощо або за визначеними критеріями.

Рейтинги останніми роками стали одним з найбільш доступних інструментів оцінки їх діяльності ВНЗ для зовнішніх користувачів, що складаються за різними методиками. На сьогодні в Україні найбільш популярними можна вважати наступні рейтинги [5, с. 249]: «Софія Київська» (Український інститут соціальних досліджень та Кадрова академія України) – визначення найкращих ВНЗ з позиції абітурієнтів і експертів; «Рейтинг ВУЗів» (журнал «Деньги») – оцінка випускників потенційними роботодавцями; «Рейтинг найкращих ВНЗ України» (журнал «Кореспондент») – визначення найкращих ВНЗ з точки зору роботодавців; «Топ 200 Україна» (кафедра ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика» / газета «Дзеркало тижня») – оцінка діяльності університету за академічними показниками; «Рейтинг ВНЗ України «КОМПАС» (компанія «Систем Кепітал Менеджмент – 168 Серія – Економічні науки – Випуск 5. – Частина 2. – 2014» / Київський міжнародний інститут соціології) – визначення відповідності знань і навичок випускників вітчизняних ВНЗ запитам ринку праці; «Рейтинг університетів України» (Міністерство освіти і науки України) – моніторинг якості освіти та результативності діяльності навчальних закладів і системи освіти в цілому; «Рейтинг оцінювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ВНЗ III–IV рівня акредитації» [6]. Сучасне керівництво МОН України на даному етапі розвитку ринку вищої освіти ініціює відсторонення державних органів влади від участі в формуванні рейтингів щодо визначення ефективності діяльності ВНЗ, передаючи цей важіль ринковим механізмам, які формуються виключно кон'юнктурою ринку освітніх послуг.

У сучасному глобалізованому світі оцінка університетської освіти здійснюється за визнаними на міжнародному рівні рейтингами, серед яких найвпливовішими є рейтинги ««Таймз» – вища освіта» (Times Higher Education World University Rankings). Крім того, користуються популярністю світові університетські рейтинги «К'ю-Ес Кваквареллі–Симондз» (QS Quacquarelli Symonds World University Rankings) та так званий Шанхайський рейтинг (англійська аббревіатура – ARWU) [7]. За класифікацією ««Таймз» – вища освіта» технічні університети належать до підгалузі «Інженерія та технології» (Engineering & Technology).

Оцінки *World University Rankings* вважаються найбільш універсальними, оскільки передбачають рейтингове оцінювання університетів всіх профілів. До рейтингу *World University Rankings 2015/16* за версією *Times Higher Education* вперше за історію рейтингу увійшли два українські університети: Київський національний університет ім. Шевченка та Харківський національний університет ім. Каразіна. Обидва університети представлені у категорії позицій від 601 до 800 [8].

Вебометричний рейтинг університетів світу (англ. *Webometrics ranking of world's universities*) – один зі світових рейтингів ВНЗ, за яким аналізують ступінь їх представлення в Інтернет -просторі. Рейтинг складають з 2004 року і публікують двічі на рік (у червні-липні та січні). Його складає Лабораторія кіберметрики («Cybermetrics Lab») Національної дослідницької ради Іспанії («Spanish National Research Council», CSIC), яка діє при Міністерстві науки та інновацій Іспанії. На етапі започаткування (2004р.) рейтинг передбачав аналіз 6 000 університетів, на сьогодні рейтинг охоплює понад 20 000 ВНЗ і проводить аналіз місця ВНЗ відповідно до ступеня представлення їх діяльності в Інтернет-просторі, застосовуючи свою власну методологію оцінки.

Первинною метою рейтингу *Webometrics* є сприяння академічній присутності в Інтернеті, підтримання відкритого доступу для значного збільшення передачі наукових і культурних знань в університетах світу. Для того, щоб досягти цієї мети, оприлюднення рейтингів є одним з найбільш потужних і ефективних інструментів для запуску і консолідації процесів змін в наукових колах, підвищення прихильності науковців і створення вкрай необхідних у ХІ сторіччі довгострокових стратегій.

З липня 2012 року використовуються наступні параметри рейтингу *Webometrics* (табл. 1).

Аналіз позицій вітчизняних вищих навчальних закладів у зазначеному рейтингу засвідчив, що лідируючі позиції займають Національний університет ім. Т.Г. Шевченка та НТУУ «КПІ».

З середини 2011 року наукова група *Webometrics* попереджала про зміни у методології рейтингу (зміна ваги деяких параметрів) і якщо б вони відбулися у повному обсязі, то всі або майже всі ВНЗ України знизили свої показники у світовому рейтингу (показники зі SCOPUS).

У січні 2012 року наукова група *Webometrics* опублікувала новий рейтинг університетів світу, використавши змінені вагові коефіцієнти зазначених параметрів. Згідно з заявою наукової групи *Webometrics*, в процесі рейтингування виникли труднощі з оцінкою *Visibility* (кількість зовнішніх посилань на сайт) при використанні даних від *Google* і *Yahoo Explorer* (*Yahoo* перейшов на пошуковий алгоритм *Bing*). Тому для отримання даних про посилання з зовнішніх доменів та кількість посилань з зовнішніх сайтів на сайти університетів світу було залучено комерційну компанію *Majestic SEO*.

Таблиця 1

**Характеристика параметрів ВебOMETричного рейтингу університетів світу
 (Webometrics)**

Найменування параметру	Характеристика	Вага
PRESENCE (Присутність)	Кількість присутніх на сайті університету сторінок усіх форматів, проіндексованих пошуковою системою Google	20%
IMPACT (Вплив)	Комбінація кількості зовнішніх гіперпосилань на домен університету (external inlinks) та кількості доменів, з яких ці посилання надходять (referring domains). Для збільшення валідності даних використовується два провайдера: Majestic SEO та ahrefs. Тому результуючі значення external inlinks та referring domains обираються як максимальні з цих двох джерел. Відповідно до методології, кількість таких лінків свідчить про видимість університету і важливість опублікованих матеріалів (велика частина таких лінків розглядається подібно до цитування в бібліографії)	50%
OPENNESS (Відкритість)	Кількість присутніх на сайті університету файлів у форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc, .docx) та Microsoft PowerPoint (.ppt), проіндексованих академічною пошуковою системою Google Scholar	15%
EXCELLENCE (Висока якість)	Наукові статті, що опубліковані авторами університету в журналах, проіндексованих бібліометричною базою SCOPUS, та входять до складу 10% статей, найбільш цитованих у своїх наукових галузях за версією Scimago Group	15%

Джерело: [4].

Рейтингове оцінювання є одним з найбільш популярних методів оцінки ефективності діяльності ВНЗ, погоджуючись з думкою О. Гринькевича й О. Сорочак [9], зазначимо, що існуючі міжнародні рейтинги ВНЗ передбачають зважену оцінку результатів різних видів діяльності університетів, проте пріоритети надаються освітній, науково-дослідній та інноваційній діяльності ВНЗ.

Серед вітчизняних методик побудови рейтингів найбільш повними, прозорими і такими, що періодично публікуються, є рейтинги «ТОР-200 Україна» та «Компас». «200 найкращих вишів України» або «Топ 200 Україна» – рейтинг ВНЗ України. Список був складений після перевірки даних співробітниками кафедри ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика» при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут». Зовнішню експертизу проекту «Топ 200 Україна» здійснюють спеціалісти наглядової ради міжнародної експертної групи з визначення рейтингів університетів (IREG Observatory).

У методиці, запропонованій кафедрою ЮНЕСКО, діяльність ВНЗ визначається за допомогою інтегрованого індексу рейтингової оцінки – I_3 . Цей індекс включає три комплексні складові:

$$I_3 = I_{np} + I_n + I_{mv}, \quad (1)$$

де I_{np} – індекси якості науково-педагогічного потенціалу;
 I_n – індекс якості навчання;
 I_{mv} – індекс міжнародного визнання.

Усього для формування зазначених індексів використовують 20 індикаторів прямого вимірювання і дві експертні оцінки. Дані про ці індикатори обирають з кількох незалежних джерел (дані ВНЗ, дані МОН України, дані Комітету з питань державних премій України і премій ім. Т.Шевченка, дані міжнародних асоціацій університетів, дані інших відомств).

У 2010 до комплексного оцінювання діяльності ВНЗ було включено два додаткові параметри:

- експертне оцінювання якості науково-педагогічного потенціалу і якості навчання – 15 %;
- показник інформаційних ресурсів (якість та функціональна повнота веб-сайтів університетів) – 5 %.

Запровадження нових показників призвело до зміни інтегрального індексу і, відповідно, для ряду навчальних закладів – до істотної зміни їх позицій в зазначеному рейтингу.

Рейтинг «Scopus». Результати рейтингу вищих навчальних закладів «Scopus» базуються на показниках бази даних Scopus, що є інструментом для відстеження цитованості наукових статей, які публікуються навчальним закладом або його працівниками у наукових виданнях. У рейтинговій таблиці вищі навчальні заклади України впорядковані за індексом Гірша – кількісним показником, що базується на кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій.

У консолідованому рейтингу кожному ВНЗ присвоєно бал, що дорівнює сумі його місць у рейтингах «ТОП-200 Україна», «Scopus» і «Webometrics». Якщо в якому-небудь із рейтингів ВНЗ не був представлений, то йому надається місце, наступне за останнім у цьому рейтингу. До консолідованого рейтингу потрапляють всі вищі навчальні заклади, що здійснюють підготовку бакалаврів та магістрів і присутні хоча б у одному із трьох зазначених рейтингів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вітчизняний ринок вищої освіти в останні роки перебуває в стадії перетворення на самостійний та повноцінний сектор економіки, здатний генерувати конкурентоспроможний людський капітал. При цьому становлення новітніх форм навчання та використання досконалих механізмів управління на рівні кожного окремого ВНЗ сприятиме формуванню єдиного освітнього простору, який здатний задовольнити потреби суспільства та споживачів ринку освітніх послуг. Слід зазначити, що конкуренція на ринку освітніх послуг досить значна, тому застосування рейтингів вищих навчальних закладів є важливим та ефективним інструментом забезпечення якості вищої освіти. Об'єктивні результати

рейтингового оцінювання стали популярними серед абітурієнтів, студентів, їх батьків і завоювали визнання серед академічної спільноти як ефективний механізм оцінювання академічної якості та репутації університету.

Слабкою стороною як міжнародних, так і вітчизняних рейтингів ВНЗ, можна розглядати достатньо високий рівень суб'єктивності у визначенні питомої ваги складових параметрів оцінки ефективності діяльності ВНЗ у його інтегральній оцінці, а також неоднозначний вибір бази порівняння формуванні показників інтегральної оцінки.

Література

1. Харківська А. А. Компаративістський аналіз розвитку ВНЗ через його рейтингове оцінювання / А. А. Харківська // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 3 (69). – С. 156–160.
2. Михалкина Е. В. Эффективный контракт как институт социально-трудовых отношений в сфере высшего образования / Е. В. Михалкина, В. А. Алешин // Terra Economicus. – 2013. – Т. 11, № 3. – С. 89–100.
3. Житкова В. А. Проблемы повышения качества подготовки и востребованности выпускников вузов в условиях модернизации экономики / В. А. Житкова // Проблемы и перспективы развития образования в России. – 2012. – № 15. – С. 257–261.
4. Методологія рейтингу Webometrics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webometrics.info/en/Methodology>
5. Волощук Л. О. Методичні підходи до оцінки розвитку вищого навчального закладу / Л.О. Волощук, К.П. Ганєва // Праці одеського політехнічного університету. – 2011. – № 3. – С. 248-253.
6. Про апробацію системи рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів у 2008/09 навчальному та 2009 календарному роках: Наказ МОНУ від 24.12.2009 № 1185 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nuos.edu.ua>.
7. Чернецький Ю. Вища технічна освіта – у глобально-рейтинговому вимірі [Електронний ресурс] / Юрій Чернецький // Журнал NEWSSKY.COM.UA. – Режим доступу: <http://newssky.com.ua/vishha-tehnichna-osvita-u-globalno-reytingovomu-vimiri/-u-globalno-reytingovomu-vimiri>.
8. Рейтинги університетів світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/abroad/higher_school/university-raatings/47995/
9. Гринькевич О. С. Застосування теорії нечітких множин у рейтинговій оцінці конкурентоспроможності ВНЗ [Електронний ресурс] / О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ek/2011_1-3/9.pdf.